

“AVESTO” KITOBIDA ODOB-AXLOQ VA TA'LIM-TARBIYAGA OID QARASHLAR

Mahmudova Nargiz Djumaniyazovna

Xorazm viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish metodik markazi Pedagogika va psixologiya, ta'lim texnologiyalari kafedra mudiri, p.f.n

Annotatsiya: Maqola tarbiya oid qarashlar, uning tug'ilishi va yashash tarzida qilishi lozim bo'lgan amallar keltirib o'tilgan. Tarbiyaga oid fikrlar hozirgi hayotda yoshlar tarbiyada muhim tayanch bo'la oladi.

Kirish so'zlar: Tarbiya, amal, ezgulik, ota-ona, farzand, odob-axloq.

ВЗГЛЯДЫ НА НРАВЫ И ОБРАЗОВАНИЕ В КНИГЕ «АВЕСТА»

Махмудова Наргиз Джуманиязовна

Хорезмский областной методический центр по подготовке педагогов новым методам педагогики и психологии, заведующий кафедрой образовательных технологий, к.п.н.

Аннотация: В статье представлены взгляды на воспитание, действия, которые следует предпринять при его рождении и образ жизни. Мысли об образовании могут стать важной поддержкой в образовании молодежи в современной жизни.

Ключевые слова: Воспитание, действие, добро, родители, дети, манеры.

VIEWS ON MANNERS AND EDUCATION IN THE BOOK «AVESTA»

Mahmudova Nargiz Djumaniyazovna

Khorezm region methodical center for training pedagogues in new methods Pedagogy and psychology, head of the department of educational technologies, Ph.D

Annotation: The article presents views on education, the actions that should be taken during its birth and lifestyle. Thoughts on education can be an important support in the education of young people in modern life

Key words: Education, action, goodness, parents, children, manners.

“Avesto” da axloqiy tamoyillar asosida ruhning manguiligini, moddiyatning hayotiyiligini e'tirof etish, borliqni e'zozlash, takomillashtirish, ma'naviy kamolotga intilish, go'zal tuyg'ularni ruh va tanga jo qilish g'oyasi mujassamdir.

Inson, ruh, va tan aloqadorligi zardushtiylik ta'limotining axloqiy mohiyatini belgilashdagi muhim jihatlaridan biridir. Bualoqadorlik odamlarni ilohga yomon keltirgan holda kundalik turmushdastavobishlarga undash va gunoh, ishlardan qaytarishga qaratilgan bo'lib, insonning ezgulik e'tiqodida mustahkamligini ta'minlashga, pok, foydali va halol faoliyatini ezgu niyati va so'zi bilan muvofiqlashtirishga xizmat etadi. Shuningdek, “Avesto” insonlarni oddiy foniylarga va o'lmaslarga ajratar ekan, oddiy fuqarolarning jism (tan) lari bor-u ruhlari yo'q, deb hisoblaydi. Jsm esa o'z asliga qaytadi. Shuning uchun har bir tirik jon ruh pokligi uchun kurashib, ezgu o'y, ezgu so'z, ezgu amal ruhiga muvofiq yashamog'i zarur, deb ta'lim beriladi. Zotan “Avesto” da ta'kidlanganidek, “odamlar uchta joyga ko'proq, borishlari kerak: donolar uyiga, odillar uyiga va muqaddas olovli ibodatxonaga. Donolar uyiga aqlliroq bo'lish va ixlosu e'tiqodda yanada mustahkam bo'lmoq, uchun, odillar uyiga ezgulik va yovuzlikni farqlash va o'zidan yovuzlikni uloqtirish uchun, olovli ibodatxonaga esa o'zini vujudsiz iblisdan saklash uchun tez - tez borib turmoq lozimdir”[1]. Ushbu g'oyada alohida poklanishning zarur shartlari bayon etilgan. Xususan, donolik, odillik va ibodatning insonni ma'naviy yetuk, yaxshilik e'tiqodiga sodiqligini mustahkamlashdagi amallari sanab berilgan. Bunda fikrlar tasdiqlovchi va zid tushunchalar orqali ifodalaniib, mantiqan yaxlit bir nuqtaga qaratiladi - ezgulikka intilishga da'vat etadi. Chunonchi, donolar dargohi (uyi) aql va e'tiqod maskani ekani, odillar dargohida yovuzlikning daf etilishi, ibodat esa yomon ruh, iblisdan saqlanish (poklanish) ga xizmat etishi ta'kidlanadi. Bu o'rinda diqqatga sazovor yana bir jihat shundaki, insonda ixlos va e'tiqod mavjudgina emas, balki mustahkam bo'lishi, har bir kishi o'z vujudidan yovuzlikni sidirib tashlashi (Axura Mazda o'zidan Axrimanni uloqtirib tashlagani kabi) hamda faqat olov ishtirokidagi ibodatni bajo keltirilishiga alohida urg'u berilgan. Bunda e'tiqodning sobitligi va olovning muqaddasligi

haqidagi qarashlar o'z ifodasini topgan.

Insonning uchta manzilga ko'proq qatnashi zarurligi haqidagi yuqoridagi fikrlar ezgu amal tamoyiliga misol bo'lib, u diniy udumlar, urf - odatlar ijrosiga aloqadordir. Lekin, bu amallar inoyati yaxshi fikr - mulohazaga va niyatga hamda ezgu kamolga ega bo'lgan kishilargagina nasib etadi. Shuning uchun ham axloq tamoyillari hamisha o'zaro uyg'un va uzviy yaxlitlik kasb etadi. Inson idroki, so'z va ishi mo'tabardir degan g'oya "Avesto" ning butun mazmuniga singib ketgan. Shu fazilatlarining mushtarakligi inson dunyoqarashi va faoliyatining qimmatini belgilaydi. Shuning uchun ham zardushtiylik ta'limotida so'z yaxshi fikr va ezgu amalning ifodasi, voqe bo'lish vositasidir. Binobarin, ma'noli kalom, ovozning yoqimlili, she'rlarni chiroyli o'qiy olish va duolar tilovatida me'yorini saqlay bilish homiyligidan tashqari uning boshqa sifatleri bor. Ular yoshlarning, ayniqsa, qizlarning axloqiy, ayollar baxti, iymonlilarga saodat va omad ato qilish, onalar doyasi, tug'ruqni osonlashtirish, chaqaloqlarni omon saqlash hamda farzandlarni ko'paytirish va boshqalardir. Binobarin, Anaxitaning ma'naviy kamoloti, avvalo, inson zotini asrashga qaratilgan muruvvatida namoyon bo'ladi va u yovuz kimsalarning insonni nobud qilishdek tubanlikka qarshi qo'yiladi. Vendidodning 15 - fargardida ana shunday qabih, harakat qattiq qoralanib, uning jazolari bayon etilgan. Jumladan, "agar biror er balog'atga yetgan qiz, yoxud juvon bilan - xoh, turmushga chiqqan, yoki chiqadigan bo'lsin, aloqa qilsa va o'sha qiz yoki juvon homilador bo'lgach, odamlardan nomus qilib, tiriklik mevasi bo'lmish bachadondagi bir parcha go'shtni nobud qilsa", buning jazosi so'ralganda Axura Mazda shunday javob beradi: "Agar o'sha ayol odamlardan nomus qilib bachadondagi tiriklik mevasini nobud qilsa, odam o'ldirish gunohi ayol va erning gardanidadir. Ular oshkora qatl etiladilar"[2]. Bu o'rinda go'dakni yo'q qilish eng razil gunoh sifatida qoralanadiki, bu umumbashariy qadriyat bo'lib, inson xilqati hamma narsadan ustun qo'yilganiga dalolatdir. Anaxita ana shu xilqatning tolmas homiysidir.

Agar chaqaloqni bir necha kimsalar nobud qilishsa, shunday oliy jazo ularning hammasiga tatbiq etilishi ta'kidlanadi. Yuqoridagi fikrlarning davomida agar tug'ilajak go'dak homila bir kampir yordamida tushirilib, uzoqlarga eltib tashlansa, uning yuki er, ayol va kampir gardanida ekani alohida uqtiriladi va bu hol axloqqa zid harakat sifatida qattiq qoralanadi.

Muhimi shundaki, zardushtiyalarda "homilador kim bo'lmasin - ikki oyoqlimi, to'rt oyoqlimi, xoh ayol, xoh urg'ochi itmi, uni himoya qilish" har bir er uchun burch, axloqiy me'yor sanalgan. Xilqati pok Anaxita ana shu himoyaning yalovbardori, barcha ayollarning ko'krigida sut paydo qiluvchi va erkaklarni poktiynat etuvchi ma'budadir. Umuman, yuksak axloqiy tamoyillarni inson komilligi va ma'naviy pokligining negizi sifatida zardushtiylik ta'limotida ilohiyat ruhi bilan yo'g'rilgan va rivoyatlar hamda g'aroyibotlar pardasida talqin etilishi insonparvarlik, ezgulik, bunyodkorlik kabi umumbashariy g'oyalarning tarixiy ildizlari nihoyatda qadimiy, lekin abadiy barhayot qadriyatlar ekaniga dalildir.

Qadim ajdodlarimiz aql-u zakovatining hosilasi bo'lmish "Avesto" kitobi o'z mohiyati bilan qomusiy asar bo'lib, unda ta'limiy - axloqiy, ma'naviy - ma'rifiy qarashlar katta o'rin egallaydi. Zardushtiylik ta'limotidagi ilohiy tafakkur, avvalo, Odam va Olam munosabatlarini axloqiy poklik va yuksak komillik asosida qurishga qaratilgan.

"Avesto" axloqiy maqomlar - ezgu fikr, ezgu so'z va ezgu amal birligini birinchi o'ringa qo'yadi. Bu tamoyillar mantiqan bir - birini taqozo etib, imonli bo'lish, so'zda ham, amalda ham e'tiqodga sodiqdiginini bildiradi. Bu tamoyillarga to'la amal qilgan kishi Tangri inoyatiga muyassar bo'lib, porso va jannatni insondir.

"Avesto" da ezgulikning ifoda etuvchi va bevosita dunyoviy ma'no ustivor bo'lgan so'zlar ishtirokidagi hikmatlarni shartli ravishda ikki guruhga ajratish mumkin:

1) Ta'limiy - axloqiy o'gitlar. Bular mashhur tarixiy shaxslar va murabbiylarning farzandlarga yoxud umuman kishilarga qarata murojaat nasihatlaridir. Bular ikki xil:

a) O'zgarlar so'zlariga munosabatni ifodalovchi nasihatlar: "Eshitganlaringga diqqat bilan quloq sol", "Yovuz va yolg'onchilar nutqiga quloq solma", "Boshliqni ulug'la, uni hurmat qil va so'zlariga quloq tut", "Ulug' martabali donishmand kishilarni e'zozla, so'zlariga quloq sol" va boshqalar.

b) O'zing aytadigan so'zga aloqador nasihatlar: "Hech kimga yolg'on gapirma", "Rostga ham, yolg'onga ham qasam ichma", "Aniq gapir. O'ylamay so'ylama", "O'tkir so'zni gapir, so'z - ezgu nutqdir. Ammo sukut ham bor. Sukut - nutqdan afzal", "Ikkiyoqlama gapirma", "O'zing zarar ko'rmayin desang, yig'inlarda yolg'onchining yonida o'tirma", "Shilqim va ezma bo'lma" kabi.

2) Ta'limiy - axloqiy xarakterdagi hikmatlarga aylangan umumlashgan xulosalar: "Rost so'z sendan qoladigan qutlug' yodgorliklar", "Haqgo'ylik va rostlik Tangri odatidir", "Kim yolg'on so'zga

og‘iz ochsa, baxt qushi undan qochadi”, “Gapiruvchi nodon bo‘lsa ham eshituvchi dono bo‘lmo‘gi zarur”, “Sukut - eng buyuk odat”, “Ovqatlanish paytida gapirmoq gunohi azimdir” va boshqalar.

“Avesto” ning turli nashrlari va tarjimalaridan keltirilgan so‘z fayzi haqidagi ushbu namunalarda qadim ajdodlarimizning turmush saboqlari umumlashgan bo‘lib, ular asrlar davomida xalq orasida keng qo‘llanilib kelindi, ba‘zi hikmatlarning biroz o‘zgartirilgan variantlari paydo bo‘ldi, lekin ularning tub mohiyatidagi “so‘zdagi sehr, she‘rdagi hikmat” ma‘nosi hozirda axloqiy qadriyat sifatida yashab kelmoqda.

Ezgulik ne‘matlaridan kishilarni bahramand etishda yaxshi va halol amallarning alohida o‘rni bor. “Nokomil jahonning komillik sari intilishida ezgu amal asosiy omil bo‘lib, u avvalo jaholat va zulmni qoralash, insonning ozod va erkin yashashiga, ijodiy intilishlarini quvvatlashga, umuman har jihatdan poklanishiga qaratilgan. Jumladan ezgu amal “...yaxshi ishlash, omonatga xiyonat qilmaslik, o‘jizlarni qo‘llash, serg‘ayrat bo‘lmoq, ota - ona va ustod hukmiga farmonbardor bo‘lmoq, xalq uchun, Vatan uchun xizmat qilmoq, mehmondo‘stlik, parhezkorlik, yomon ishlardan yuz o‘girmoq mehribonlik, insonparvarlik, jamiyat qonunlariga itoat etmoq, o‘tganlarni esda tutmoq, haqiqatlab bo‘lmoq, bemorlar holidan xabar olib turmoq, muhtojlarga yordam berish, o‘z ishi va kasbiga mehr qo‘yish, adolatli bo‘lmoqdan iboratdir[3]. Bu amallarning har biri kishi qalbidan bad niyatlarni quvishga, dilini ravshan, iymonini but qilishga xizmat etadi. Shuning uchun ham ezgu amal sohibi shu yaxshi tamoyillarga rioya qilishi va boshqalarni ham shunga da‘vat etishi savob sanalgan. Zero, “Har bir ayol yo er o‘zi durust va yaxshi deb bilgan narsasiga amal qilishlari va boshqalarni ham ogohlantirishlari hamda ular ham o‘sha narsaga amal qilishlari kerak! (Yasna, 35 - Goh). Bunday kishining qalbi pok, xulqi xush bo‘lib, hunar va ilm egallasa, foydali mehnat bilan shug‘ullanib rizq-u ro‘zi halol bo‘lsa, uning amali sobitqadam, so‘zi chin bo‘ladi. Bu esa ikki olamda ham eng go‘zal sanalgan fikr, kalom va amal bo‘lib, oxirat mukofoti umidida ular olamni obod aylab, unga fayz bag‘ishlash” uchun donolar-u nodonlarga bayon etiladi.

“Avesto” da kitobida fazilatlardan har birining qisqacha ta‘rifi beriladiki, bular bugungi kunda ham ahamiyatini yo‘qotgan emas. Ular mazmunidagi mohiyat asosan quyidagicha: ISHONCH – o‘zni qiyinchilik va yomon fikrlarni yengishga chog‘lash, foydali mehnat va umuminsoniy ishlarga qodir deb bilish, ortiqcha niyatdan tiyish;

E‘TIQOD - Yakka Tangri g‘oyasiga ishonib, uni devlar yo‘lidan farqlash, o‘zni gunoh, uchun jazo borligidan, savob uchun rag‘bat mavjudligidan ogoh qilish;

FAROSAT - narsa va hodisalarga teran nazar bilan qarash, yovuzlikning zarar berishiga yo‘l qo‘ymaslik va o‘zni har xil behuda istaklardan asrash. Shu bilan birga bu fazilatlar quyidagilarga amal qilinganda yanada ibratliroq bo‘ladi: chinakam aql va bilim o‘zaro omuxta bo‘lsa, boyluk saxovat va himmat bilan qo‘shilsa, aytilgan ezgu so‘z ezgu amalni vujudga keltirsa. Aks holda bilimsiz aql qalbni mahv etadi, himmatsiz boyluk dev Axriman xazinasiga aylanadi, so‘z va amal porokanda, quruq safsata bo‘lib qolaveradi. Zero, jism va ruhga yolg‘on va yovuzlikdan ozor yetmasin desangiz, o‘zingizni tubanlik va baxillikdan, xasislik va tuhmatdan, axloqsizlik va g‘azabdan saqlash nasihat qilinadi. “Avesto” da axloqiy tarbiya insoniy fazilatlarining ezgu maqsad yo‘lida o‘zaro muvofiqlashgan holdagi ijodiy jarayoni sifatida baholanadi. Bu jarayonda ta‘lim, xarakter va aql - zakovatga alohida e‘tibor berilib, ulardan har birining o‘rni ta‘kidlab ko‘rsatiladi. Jumladan, ta‘lim shaxsni ulug‘lab, uning kamolotiga xizmat qilsa, yaxshi xulq, xarakterni shakllantiradi, aql esa shaxs va uning xarakterini takomillashtirib, qalb va ruh tozaligini ta‘minlaydi. Umuman, axloqiy yetuklikka qaratilgan barcha ijobiy sifatlarda ularning zidi bo‘lgan birorta ham salbiy jihatlar bo‘lmasa, ular chinakam va tugal fazilatlariga aylanadi. Chunonchi, aql - manmanlik, talantda - baxillik, vazminlikda - qasoskorlik, xulqda - tubanlik, saxiylikda - talon - tarojlik, umidda - faoliyatsizlik, karamda - ta‘magirlik, bilimda - qalbakilik bo‘lmasligi qayd etiladi. Pahlaviy tilidagi yozma yodgorliklarda insoniy fazilatlarini targ‘ib va tashviq qilishda turli bayon usullaridan keng foydalanilgan. Bunda umumga qaratilgan pand - nasihatlar bilan birga ta‘limiy hikmatlar, savol - javoblar (dialog - monolog) va axloqiy hukmlar kabi shakllar ham qo‘llanilgan. Bular ko‘pincha kohinlar, ustozlar, yoxud otalarning shogirdlar yoki farzandlar bilan muloqotlari usulida aks etadi. Quyidagi misollar shulardan namunalardir:

- Insoniy fazilatlardan qaysilari eng afzal?
- Bilim va aql.
- Ulardan eng yuqorisi qaysi?
- Shaxsni gunohsiz, olijanob va qo‘rqmas qiladigani, aql ishni to‘g‘ri o‘rganishga, bilim esa uni

baholashga qaratilgan.

- Qaysi xarakter yaxshi?
- O'zni tuta bilish va tinchliksevarlik.
- Eng yaxshi tamoyil?
- Ochiq ko'ngillik.
- Qaysi istak haqiqatga yaqin?
- Gunohsizlikka intilish.
- Qaysi xulq eng yaxshi?
- E'tiqodda sobitlik.
- Eng yaxshi faxr qaysi?
- Bag'rikenglik.
- Eng kuchli dushman?
- Jallodlik.

Bu tushunchalarda axloq me'yorini belgilovchi xislatlardan ayrimlari keltirilgan bo'lib, ularning zidi sifatida jallodlik inson hayotining, demak axloqning ham kuchli dushmani ekanligi ta'kidlanadi. Bu mulohazalar "Avesto" dagi axloq me'yorlari bilan ham mutanosibdir.

Muhimi shundaki, zardushtiylik ta'limotida shaxs tarbiyasi jarayoniga ijtimoiy voqelik, tabiat va jamiyat hodisalari, ilohiy va dunyoviy qarashlar bilan bog'lik holda qaralgan va bunda inson shaxsiga bevosita va bilvosita aloqador omillarning bir qismi Tangri tomonidan berilishi, bir qismi esa har bir kishining axloqi, hatti - harakatidan kelib chiqishi ta'kidlanadi. Shu nuqtayi nazardan moddiy dunyodagi barcha hodisa, narsalar va xislatlar, avvalo, 5 qismga va ularning har biri yana 5 qismga - jami 25 qismga bo'linib, har birining shaxs hayotidagi o'rni belgilangan. Jumladan: 1) taqdir taqozosi bilan yuzaga keladigan; 2) amaliy ishlar tufayli paydo bo'ladigan; 3) tabiat tomonidan hadya etiladigan; 4) har kimning xarakteriga bog'lik bo'lgan; 5) nasldan - naslga o'tadigan xislatlar. Bularning diqqatga loyiq yana bir jihati shundaki, ularda shaxs tarbiyasidek murakkab jarayonga ta'sir qiluvchi omillar, ularning musbat va manfiy jihatlari yaxlit holda olib qaralgan va insonning o'ziga va irodasiga bog'lik xislatlar (amaliy ish, xarakter va nasldan kelib chiqadigan) ustuvorligi ko'zga tashlanadi. Bu hol har bir qismga xos sifatlar mohiyatida yanada ravshan ko'rinadi:

1) Taqdir taqozosi bilan yuzaga keladigan: umr ato etish, xotin, bola - chaqa, mansab va boylik.

2) Amaliy faoliyat tufayli belgilanadigan maqom va xislatlar: kohin, jangchi, dehqon bo'lish, ochiqko'ngillik, johillik va h.k.

3) Tabiat tomonidan hadya etiladigan xislatlar: xotinga munosabat, mehnat qilish, yeb - ichmoq, harakat qilmoq, uxlamoq.

4) Har kimning xarakteriga bog'lik sifatlar: muhabbat, shon - sharaf, saxiylik, haqqoniylik, kamtarlik.

5) Irsiy xislatlar: inson jismi, go'zallik, aql, xotira va kuch - quvvat.

Bunda azaliy va vujudiy xislatlar axloq mohiyatini belgilovchi mezon qilib olingan bo'lsa ham, asosiy diqqat insonning yaratuvchilik salohiyatiga, o'zini o'zi anglash yo'lidagi harakatiga qaratilgan. Shuning uchun taqdir hadya etgan umrni ezgulik yoxud yovuzlik bilan o'tkazish insonning o'ziga bog'liqligi alohida ta'kidlanadi. Bevosita insonni axloqan yuksaltiruvchi, ma'naviy poklovchi xislatlar qismlarning har biridan o'rin olgani ham bejiz emas. Ayniqsa, mehnatsevarlik, saxiylik, kamtarlik, go'zallik, aql kabi estetik kategoriyalari birinchi navbatda insonning amaliy faoliyati, xarakteri va nasl aslligini saqlashi natijasi sifatida uqdirilishi ham asoslidir.

"Avesto" dagi axloqiy o'gitlar tabiat va jamiyat, inson va hayot haqidagi qadim qarashlarning muhim qismi bo'lib, bunda ikki xususiyat ko'zga tashlanadi: 1) tabiat va koinot hodisalarini insoniylashtirish orqali ezgu xislatlarni madh etish; 2) inson hayoti va yaratuvchilik faoliyatini ilohiylashtirish yo'li bilan undagi olijanob fazilatlarni ulug'lash va yovuzlikni qoralash. Bunda mifologik tasavvurga xos tarzda badiiylashtirishdan foydalanish mavjud. Bu xususiyatlarning ifodasi rivoyat, afsona va pandnoma kabi asarlarning xarakteriga ko'ra odatda qissadan hissa yoki ta'limiy - axloqiy nasihatlar shaklida voqe bo'ladi. Ularda "Ashax - Xaqiqat odobi bilan sharaflangan zot saodatli ekani alohida ta'kidlanib, quyidagi da'vat yangraydi:

Sen bu xonumonda YORUG'LIK bo'!

Sen bu xonumonda abadiy NUR bo'!

Sen bu xonumonda MUNAVVAR bo'!

Uzoq - uzoq zamonlar to qiyomatga qadar poydor bo‘l, sen abadul - abad, to mahshar kuniga qadar ezgu va qudrat sohibi bo‘l”.

Bu o‘rinda diqqatga loyiq jihat shundaki, axloqiy saodatning muhim sharti sifatida bir xil ma‘noli uch so‘z “yorug‘lik”, “nur”, “munavvar” kalimalariga o‘zgacha urg‘u berilgan. Bu tasodifiy bo‘lmay, balki zardushtiylik ta‘limoti timsollaridan biri “otash” ning bevosita axloqqa aloqadorligiga ishoradir. Qiyomat kunigacha “poydor” va ezgu qudrat sohibi” bo‘lish nasihatida esa ezgulik va yovuzlik, axloq va jaholat o‘rtasidagi kurashda sobitlikka chaqiriq aks etadi.

Yuksak axloqning bunday maqomlari, shuningdek, pahlaviy yozma yodgorliklarida hamda “Avesto”ning boshqa manba va sharhlarida ham ko‘p uchraydi. Rivoyatlarga ko‘ra, 150 yil umr ko‘rib, shuning 90 yili davomida oliy qohin vazifasini bajargan Adurbodning ibratomuz fikrlari ham diqqatga loyiqdir. U turmushning turli bosqichlarida, yaxshi va yomon damlarida inson o‘zini qanday tutishi, irodasi va bardoshini toblashi haqida mulohaza yuritadi. Jumladan, boylik va lavozimga erishganda hamda, qashshoqlikka duchor bo‘lganda gerdayib ketmaslik, yoxud ruhan tushkunlikka berilmaslik zarurligini uqtirib deydi: “Men mol-u dunyoga ega bo‘lganda sahiylik va muruvvatga, qashshoqlikda harakatchan va tadbirkor bo‘lishga, yuksak martabaga erishganda esa kamtar va odillikka amal qilishga intildim. Chunki hayotda osoyishtalik jang-u jadaldan afzal, umidvorlik tushkunlik va nafratdan a‘lodir, farosat – g‘azabdan tiyilishdir. Zero, birovga buyruq beruvchi hech qachon chalg‘imaydi, tobe kishi yanglishmaydi, maslahatgo‘y esa aldanmaydi”.

Insonning ma‘naviy kamolotida axloq maqomining bunday yuksak qadrlanishi, shaxsiy axloqiy o‘rnakka e‘tiborning kuchayishi, inson irodasining yovuzlik va axloqsizlikka qarshi chiniqtirishga da‘vat etilishi zardushtiylik ta‘limotidagi donishlikning eng muhim jihatlaridan biridir. Binobarin, tushunchasining bir qismi bo‘lgan axloq shaxsning jismoniy va ma‘naviy komilligini tarbiyalashdagi asosiy me‘yori hamdir. Bunda turli masalalar, xususan odob - axloq xususida uzoq asrlar davomida turmush tajribalarining xulosasi sifatida shakllangan hikmatlar - aforizmlarning ham alohida o‘rni bor. Ular “Avesto” ning barcha qismlarida, shuningdek “Zardusht pandlari” deb atalgan to‘plamda voqealar bayoni davomida yoxud ustozlar nasihatlarini tarkibida uchraydi. Ularni mavzu jihatdan, shartli ravishda quyidagicha guruhlash mumkin:

- 1) Tangrini ulug‘lovchi hikmatlar:
  - a) Yazdon ogohlik va bilim sarchashmasidir.
  - b) Tangri - barcha ilm va hunarlar kaliti.
  - v) Tangri norozi bandaga jannatda joy yo‘k.
  - g) Tangriga yaqin odam - yaxshi ustoz.
- 2) Rost so‘z va hakgo‘ylik haqidagi:
  - a) Rost so‘z sendan qoladigan eng qutlug‘ yodgorlikdir.
  - b) Yolg‘on so‘zga og‘iz ochgandan baxt qushi qochadi.
  - v) Yolg‘onni yoddan chiqarish yo‘li - qasos olishdan voz kechish.
- 3) Vatan va do‘stlikni madh etuvchi:
  - a) Vatanning tutuni ham shirin.
  - b) Do‘stlik rishtasi poklik bilan marham tutiladi.
  - v) Poktiynat kishilar do‘stlik va to‘g‘rilik tarafdoridir.
- 4) Umr va donolik to‘g‘risida:
  - a) Qarilikka da‘vo yo‘q, o‘limga chora yo‘q.
  - b) Bilim tengi yo‘k boylik, boylik esa o‘lchovsiz narsa.
  - v) Aqli raso kishi baxtli va farovondir.
  - g) Yaxshilar uyingga yo‘l solishsa, izidan ezgulik ham keladi.
  - d) Adashganni to‘g‘ri yo‘lga boshlagan yaxshi odamdir.
- 5) Nodonlik va gunoh xaqida:
  - a) Baxtsizlik ichida eng ashaddiysi - gunoxkor kishidir.
  - b) Tog‘ jilgalaridan bittasini quritgan odam Tangri dushmanidir.
  - v) Orqasidan g‘am keladigan quvonch shodlik emas.

Xalq donishmandligi va axloqiy - falsafiy tafakkurining nodir durdonalariga aylangan ushbu xikmatlar

asrlar osha kishilar shuurini yaxshi xulq, poktiynat va odamiylik kabi fazilatlar bilan ravshanlantirishga xizmat qilib kelmoqda. Hikmatlar donishlik, aql - zakovot va daxolarning dono fikr hamda teran qarashlarning ifodasi sifatida hamma zamonlar uchun qadrlidir. Binobarin, hikmatlar haqida ulug'lar deydilar: "Barcha kishining kuchi ovqatdandir, aqlning kuchi esa hikmatdandir (Aristotel), "Agar aqlli bo'lishni istasang, hikmat o'rgangilki, aql hikmat bilan kamol topadi" (Qayqovus), "Qadimdan odamlarning dono va bag'oyat go'zal hikmatli so'zlari mavjud - ulardan o'rganmog'imiz darkor (Geredot), "Turli - tuman tarbiyaviy hikoyatlar va hikmatli so'zlarni to'plash - tengsiz davlatdir" (I. Gyote)[5]. Bu fikrlar, tabiiyki, Zardusht pandlariga ham talluqlidir.

Xalq donishmandligining ifodasi "Avesto" hikmatlarining ko'pchiligi allaqachon maqollarga aylanib ketgan va davrlar o'tishi bilan ularning turli variantlari vujudga kelgan. Yuqoridagi hikmat va maqollardan har birining yaratilgan vaqtini to'la belgilab bo'lmasa ham bir narsa aniq: "Avesto" vujudga kelgan Turon va Eron zamini qadimdan donishmandlik makonidir! Albatta, bu hikmatlarga o'rta asrlarda kitobot qilingan "Avesto" qismlariga yangi ma'naviyat durdonalari ham qo'shila borgan. Ularda ijtimoiy hayotning eng murakkab muammolaridan tortib oilaviy turmushning turli jihatlari, urf - odatlar, yuksak axloqiy me'yorlardan tortib kishilar fe'l - atvoridagi ikir - chikir nuqsonlargacha, falsafiy dunyoqarashdan jonsiz va jonli narsalargacha ("Tog' jilgasi", "baxt qushi") o'z ifodasini topgan.

Foydalangan adabiyotlar:

1. I. A. Karimov "Tinchlik va havfsizlik uchun kurashmoq kerak". X jild. Toshkent: O'zbekiston. 2003
2. I. A. Karimov "O'looh dilimizda, yuragimizda". Toshkent: O'zbekiston. 1999
3. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim tug'risida"gi qonun.(1997 yil 29 avgustda qabul qilingan):
4. "Barkamol avlod –O'zbekiston taraqqiyotining poydevori". Toshkent. Sharq nashriyot - matbaa konserni. 1997.
5. "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi" (1997 yil 29 avgustda qabul qilingan). "Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori". Toshkent. Sharq. 1997.
6. B.Abdalniyozov, A.Axmedov "Qadimgi Xorazm chorvachiligi va "Avesto" Xiva. Ma'mun nashriyoti. 2001.
7. S.Abdullaev, H. Abdullaev. "Shifobaxsh "Avesto"". UrDU nashriyoti. Toshkent. 2002.
8. H. Abdullaev "Quyoshga kim topinsa". "Tarix va filologiya fanlarining dolzarb masalalari". Xiva. Ma'mun nashriyoti. 2001